

QISHLOQ XO‘JALIGIDA BOZOR HOLATINI SEGMENTLASH VA MARKETING TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Tillayeva Muhayyo Abdumutalibjon qizi
Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar
instituti Agrobiznes va marketing kafedrası assistenti

ANNOTATSIYA

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi, qayta ishlovchi va sotuvchi sub’ektlar o‘rtasidagi munosabatlarning huquqiy asosini mustahkamlash borasida muayyan ishlar amalga oshirilishi barobarida soha istiqbolini ta‘minlashda bozor holatini chuqur tahlil qilish va segmentlarga ajratish dolzarb masala hisoblanadi.

Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorini segmentlash va marketing tadqiqotlarini amaliyotda ifodalashga bag‘ishlangan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Bozor munosabatlari, iste‘mol madaniyati, dehqonchilik mahsulotlari, meva-sabzavotchilik mahsulotlari, yangi bozorlar, tovarlar raqobatbardoshligi, yangi tovarlar, marketing tadqiqotlari, eksport.

ABSTRACT

As certain works are being carried out to strengthen the legal basis of relations between entities that grow, process and sell agricultural products, in-depth analysis of the market situation and division into segments is an urgent issue in order to ensure the perspective of the industry.

In this article, proposals are developed for the segmentation of the market of agricultural products and the expression of marketing research in practice.

Keywords: Market relations, consumer culture, agricultural products, fruit and vegetable products, new markets, product competitiveness, new products, marketing research, export.

Keyingi yillarda mamlakatimiz qishloq xo‘jaligini isloh qilish, xususan sohada davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish, bozor munosabatlarini keng joriy qilish, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtiruvchi, qayta ishlovchi va sotuvchi sub’ektlar o‘rtasidagi munosabatlarning huquqiy asosini mustahkamlash, sohaga investitsiyalarni jalb qilish, resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni zamonaviy texnikalar bilan ta‘minlash borasida

muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilanadi:

- aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamini oziq-ovqat bilan ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish, shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarini ijtimoiy ob'ektlar bilan integratsiyalash;

- boshqoli don yetishtirishda davlat intervension xaridlar tizimini joriy qilish, qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari narxlarini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmidan bosqichmabosqich voz kechish hamda boshqoli donni kvota asosida bozor narxlarida sotib olish mexanizmini joriy etish;

- sog'lom iste'mol madaniyatini targ'ib qilish bo'yicha uzoq muddatli dastur ishlab chiqish;

- xalqaro darajada tan olingan uslubiyatlar va ilg'or tajribalar asosida oziq-ovqat xavfsizligini baholash tizimini joriy qilish hamda doimiy monitoring qilish;

- ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulot turlari ishlab chiqarishni intensivlashtirishga doir tarmoq dasturlarini ishlab chiqish;

- chorvachilikda mahsuldorlikni oshirish, baliq va parranda go'shti, shuningdek, sut ishlab chiqarishni barqaror intensivlashtirishga qaratilgan tadqiqot ishlarini olib borish.

Ma'lumki, ayni paytda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida dehqon xo'jaliklari yetakchilik qilmoqda. Bu xo'jaliklarda 63,6 foizdan ziyod qishloq xo'jaligi mahsuloti yaratilmoqda.

Shu bilan birga fermer xo'jaliklari ham qishloq xo'jaligi sohasini yanada rivojlantirishga salmoqli hissasini qo'shib kelmoqda. Ularning ulushi 34,7 foizni tashkil qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'tgan yil boshi holatiga ko'ra, umumiy ekin maydonida 83,8 foiz, shu jumladan don ekinlari yer maydoni – 85,2 foiz, paxta ekin maydoni 83,8 foiz fermer xo'jaliklariga tegishli, kartoshka va sabzavot ekin maydoni esa ko'proq dehqon xo'jaliklariga ulushlariga to'g'ri keladi (ularga mos ravishda 86,4 va 68,4 foizni tashkil etgan).

Ammo dehqonchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish tarkibini ko'radigan bo'lsak, dehqon xo'jaligiga 50,8 foiz, fermer xo'jaliklariga 48,2 foiz to'g'ri keldi. Bunda don va paxta hosili asosan fermer xo'jaliklari tomonidan ishlab chiqarilmoqda (ularga mos ravishda 78,7 va 99,4 foiz). Qolgan dehqonchilik mahsulotlari (kartoshka, sabzavot, meva, rezavorlar va uzum) dehqon xo'jaliklari tomonidan yaratilmoqda.

Agar qishloq xo'jaligi mahsulotlarning ishlab chiqarish sur'atini kuzatadigan bo'lsak, don ekinlari, paxta, sut mahsulotlari va qorako'l terini ishlab chiqarish hamda qo'y va echkilar soni o'sish sur'atlari fermer xo'jaliklari, go'shtni ishlab chiqarish hamda parrandalar soni o'sish sur'ati esa – qishloq xo'jaligi korxonalarida yuqori,

qolgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha o'sish sur'atlari dehqon xo'jaliklarida kuzatilgan.

Hududlar kesimida kuzatadigan bo'lsak, dehqon xo'jaliklarning yalpi hududiy mahsulotidagi eng yuqori ulushi Surxondaryo (69,3 %), Navoiy (68,0 %), Buxoro (68,4 %), Namangan (68,0 %) viloyatlarda, fermer xo'jaliklarining eng yuqori ulushi - Samarqand (42,5 %), Sirdaryo (40,9 %), qishloq xo'jaligi korxonalarining ulushi Toshkent (4,3 %), Navoiy (3,1 %) viloyatlarda eng yuqori ekanligi kuzatilgan. Yerdan foydalanish unumdorligini kuzatadigan bo'lsak, garchi Qashqadaryo (13,6 %), Jizzax (10,3 %) va Samarqand (10,1 %) viloyatlarda eng ko'p ekin maydoni bo'lsa ham, ammo 1 gektar yer maydonidan olingan daromad Navoiy (39813,0 ming so'm), Andijon (33889,9 ming so'm) va Toshkent (28091,7 ming so'm) viloyatida yuqori[6].

Meva-sabzavot mahsulotlarini qayta ishlab chiqaruvchi korxonalar, xususan, qishloq xo'jaligi mahsulotlari marketingining shakllanishi va rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir etadi. Ularni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- a) tabiiy-iqlim sharoitlar;
- b) moddiy-texnik va ilmiy-texnologik sharoitlar;
- v) tashkiliy-iqtisodiy sharoitlar;
- g) ijtimoiy sharoitlar.

Har bir omil o'z funksional vazifalarida bir-biri bilan uzviy bog'lanib ketadigan bir nechta belgilardan iborat. Tabiiy-iqlim sharoitlar agrar mahsulotlar bozori faoliyat ko'rsatishining eng muhim omillaridan biri bo'lib, barcha sohalarda inson faoliyati ularga bog'liq. Muayyan tabiiy-iqlim sharoitlar yil davomidagi quyoshli kunlar soni, yog'adigan yog'inlar va ularning davriyligi, umumiy harorat, yer sifati, uning joylashuvi va reliefi, sug'orish uchun ishlatiladigan suvning mavjudligi, toza havo va hokazolar bilan tavsiflanadi.

O'zbekiston sabzavotchilik, bog'dorchilik va uzumchilik uchun qulay hudud hisoblanib, mamlakatimizda jahon bozorida talab yuqori bo'lgan meva, uzum va sabzavotlarning ko'plab turlari yetishtirib kelinadi. Agar meva-sabzavot va uzum mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar bozorning tegishli segmentlarida harakat qilishsa, ularning ishlab chiqargan mahsulotlari raqobatbardoshligi oshadi.

Tahlillarimiz ko'rsatishicha, meva-sabzavot va uzum mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish vazifalarini hal etishda yangi bozorlarni topish va o'zlashtirish muammosi yil sayin dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan har qanday korxonada bu sohadagi tadqiqot, tahliliy ishlarni olib borish juda muhim hisoblanadi.

Yangi bozorlar mahsulot raqobatbardoshligini va sotish faoliyatining rentabelligini keskin o'zgartirishi, shuningdek, mahsulotni yangi bozorga chiqarib, uning hayot siklini uzaytirishi mumkin. Shuni inobatga olish kerakki, talabning

mavsumiy o'zgarib turishi tufayli bir mahsulotni har xil davlatlarning turli nuqtalarida muvaffaqiyatli sotilishiga erisha bo'ladi.

Yangi bozorlarda sotuvlar hajmining oshishiga esa, birinchi galda, arzon ishchi kuchi, soliqlar va bojxona to'lovlarining ancha past darajasi hamda yangi bozorlardagi bir qator boshqa omillar hisobidan erishish mumkin. Yana bir gap.

Tovarning raqobatbardoshligini yanada oshirish uchun, agar ichki bozorda uning raqobatbardoshligi keskin pasaygan bo'lsa, yangi bozorlarga chiqishga urinish juda muhim. Tabiiy-iqlim sharoitlar omilining xususiyatlaridan biri shundaki, inson hali bu sharoitlarni o'z hohish-istaklari bo'yicha o'zgartirishga qodir emas, u tabiat ofatlarining zarbalarini yumshatishi mumkin, xolos.

Bunday sharoitlarda ilm-fan yutuqlaridan foydalanish, meva, uzum va sabzavot yetishtirish texnologiyalarini takomillashtirish va hokazolar. Sabzavotchilik, bog'dorchilik va uzumchilikda unchalik mexanizatsiyalashmagan texnologik jarayonlarning mavjudligi konstruktorlar va olimlarni birinchidan, oson mexanizatsiyalashtiriladigan navlarni, ikkinchidan, yangi mexanizatsiya vositalarini yaratishga undashi lozim. O'zbekistonda sabzavotchilik, bog'dorchilik va uzumchilik sohasida chuqur ilmiy tadqiqotlar o'tkazish uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Respublikada ikkita ixtisoslashgan ilmiy tadqiqot instituti va qishloq xo'jalik yo'nalishidagi oliy o'quv yurtlarida bir nechta kafedralar mavjud. O'z ilmiy ishlanmalari va ilg'or xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirish qishloq xo'jaligi mahsulotlari bozorining ko'plab muammolarini samarali hal qilishga va shu tariqa insonlarning doimiy o'sib boradigan ehtiyojlarini, ayniqsa, assortiment va sifat jihatidan to'laroq qondirishga imkon beradi.

Qishloq xo'jaligi uchun minitexnikalar ishlab chiqarish masalalarida taraqqiyot mavjudligiga qaramay, yakka tartibdagi kichik dehqon xo'jaliklari hali o'z agrar mahsulotlari ishlab chiqarishida zamonaviy mexanizatsiya vositalaridan keng foydalanish imkoniyatidan mahrumlar.

Agromahsulotlar ishlab chiqarishda xo'jalik yuritishning bu shakllari infratuzilmasi rivojlangan mintaqalar va sabzavotchilik, bog'dorchilik hamda uzumchilikka ixtisoslashgan tog'oldi hududlarida eng istiqbolli hisoblanadi. Chunki ular o'zlari joylashgan yerdan foydalanish va tarmoqlarning oqilona uyg'unlashuvini ta'minlaydi. Ular qayta ishlash korxonalarini o'z xom ashyo bazasi asosida rivojlantirish va mavjud mehnat resurslaridan oqilona foydalanish, shu tariqa aholi zich joylashgan mintaqalarda muhim ijtimoiy muammolarni hal etishga imkon beradi.

Fikrimizcha, meva-sabzavot mahsulotlari eksportini yanada rivojlantirish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim: - meva-sabzavot ishlab chiqaruvchilarga bevosita xizmat ko'rsatuvchi ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasi faoliyatini takomillashtirish; - meva-sabzavot mahsulotlari xalqaro bozorini doimiy o'rganish va

sotish jarayonlarini takomillashtirish bo'yicha marketing xizmatlarini tashkil etish va bu xizmatlar samaradorligini oshirish; - mintaqaviy meva-sabzavotlar bozorlarining rivojlanish tendensiyalari bo'yicha tahlillar o'tkazish, talab hajmi va taklif hajmi (alohida mahsulotlar bo'yicha) hamda bozor kon'yunkturasi koeffitsienti kabi bozorni o'rganishda foydalaniladigan bir qator ko'rsatkichlardan foydalanish; - tashqi bozorlarni o'rganish natijalari asosida segmentatsiyalash, aniq bozordagi raqobat darajasini baholashga asoslangan holda tovar assortimenti bo'yicha xalqaro marketing strategiyalarini shakllantirish va rivojlanishni ta'minlash; - qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportchilariga jahon standartlari talablariga to'liq javob beradigan xalqaro sertifikat va lisenziyalar, shu jumladan, Global GAP, ISO va boshqa hujjatlarni olishiga ko'maklashish; - respublikaning barcha hududlarida muntazam ravishda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksportidagi muammoli masalalar muhokamasiga bag'ishlangan uchrashuvlarni tashkillashtirish;

- agrosanoat majmuasining meva-sabzavot yetishtirish tarmog'ida marketingdan foydalanishning o'ziga xos jihatlarini ko'zda tutish; ida etishtirilayotgan mahsulotlarni hisoblash tartibini takomillashtirish, ya'ni ma'lumotlarning haqqoniylik darajasini oshirish;

-qishloq hududlarida dehqon xo'jaliklariga xizmat va ta'minot ko'rsatishga ixtisoslashgan xususiy shoxobchalarni tashkil etilishini rag'batlantirish;

-dehqon xo'jaliklarida etishtirilgan chorva mahsulotlarini kooperasiya asosida sotib olish, saqlash, tayyorlash va qayta ishlashga ixtisoslashgan korxonalarini tashkil etish;

-dehqon xo'jaliklari faoliyatini moddiy-texnik resurslar bilan ta'minlashni kuchaytirish, jumladan, lizing asosida moddiy-texnika vositalarini xarid qilish tizimini ishlab chiqish va joriy etish;

-dehqon xo'jaliklari daromad va xarajatlari shakllanishini hisobga olish uslubiyotini takomillashtirish lozim. Bugungi kunda dehqon xo'jaliklari faoliyatini statistik va iqtisodiy jihatdan tahlil qilish uchun samarali va sodda hisobot tizimini shakllantirish juda muhim.

-dehqon xo'jaliklarini rivojlantirish, jumladan ular faoliyatini baholashning me'zonlari va indikatorlar tizimini takomillashtirishga yo'naltirilgan ilmiy amaliy va fundamental tadqiqot ishlarini kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 9 oktyabrdagi «Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa er egalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, qishloq xo'jaligi ekin maydonlaridan samarali foydalanish tizimini tubdan

- takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5199-son farmon. // Xalq so'zi, 2017 yil 10 - oktyabr.
2. Raximov A.N. Aholiga xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanishini ekonometrik modellashtirish (Qashqadaryo viloyati): iqt. fan. fal. dok. diss.– T.: TDIU, 2020.–165 b.
 3. Jo'raev A.M. Agrar sohada islohotlarni yanada chuqurlashtirish muammolari va echimlari. –T.: Mehnat, 2019.-236 b
 4. Бостром Н. Искусственный интеллект. Этапы. Угрозы. Стратегии. М.: Манн, Иванов и Фербер, 2016. 496 с.; Люгер Д.Ф. Искусственный интеллект. Стратегии и методы решения сложных проблем. М.: Вилямс, 2005. 864 с.
 5. Росс А. Индустрии будущего. М.: АСТ, 2017. 288 с.; Сигел Э. Просчитат будущее. Кто кликнет, купит, совет или умрет. М.: Алпина Паблишер, 2018. 374 с.; Шваб К.М. Четвертая промышленная революция. М.: Эксмо, 2017. 288 с
 6. Мухамедиева Д.Т. Статистическое моделирование в сельском хозяйстве с применением теории нечетких множеств. Ташкент: Институт кибернетики НТЦ «Современные информационные технологии». 2004. –200 с.
 7. Tulkun Bekmuratov and Dilnoz Mukhamedieva. Qualitative Evaluation of Fertility Land Under Fuzzy Information // Intelligent Technologies and Robotics, Publisher Name: Springer, Cham, 07 November 2019, pages 223-231, (SCOPUS)DOI 2020 yil uchun:
 8. Muhamediyeva D.T. Particle swarm method for solving the global optimization problem using the equilibrium coefficient // IOP Conf. Series:Journal of Physics: Conference Series (2020)
 9. Alimova M.T. Hududiy turizm bozorining rivojlanish xususiyatlari va tendentsiyalari. Monografiya. T.: "Iqtisodiyot", 2021y., 282b., B. 12